

BELHATÁSOK

Főszerkesztő: Wessely Anna

Harsányi Tamás (tördelőszerkesztő), Sebes Katalin (szöveggondozó)

A szerkesztőbizottság elnöke: Laki Mihály

Szerkesztőbizottság: Bodnár M. István, Erős Ferenc, Gecser Ottó, Gyáni Gábor, Kálmán C. György, Klaniczay Gábor, Lakner Judit, Madarász Aladár, Majtényi László, Pajkossy Gábor

29. évfolyam 2. szám

2017. ősz - tél

BÍRÁLAT

Pete Péter: Hegyen-völgyön	Hegymenet Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon Szerk. Jakab András és Urbán László	123
K. Horváth Zsolt: A korszak szeme?	Pokoli aranykor New wave koncertplakátok a '80-as évekből Bp. Szabó György és Szőnyi Tamás gyűjteményeiből Szerk. Rieder Gábor	127
Lóvei Pál: Örökségmánia	Sonkoly Gábor: Bolyhos tájaink A kulturális örökség történeti értelmezései	136
Tarafás Imre: Szabadulás a nemzetek börtönéből	Pieter M. Judson: The Habsburg Empire A New History	144

PROBLÉMA

Gyáni Gábor	A kiegyezés nemzeti és birodalmi látószögéből	151
Török Bernát	A művészet a szólásszabadság körében – A művészi szabadság önálló alapjogi nevesítésének értelméről	157
Pásztor Emese	Mi is család lettünk volna – Történet egy kislányról és az Alaptörvény családfoalmáról	165
Klaniczay Gábor	Pio atya és Gemma Galgani levelei – Plágium vagy lelki azonosulás?	170

KONFERENCIA

MÁRKUS György

Emlékkonferencia az ELTE BTK Filozófiai Intézetében

2017. december 7–8.

Pléh Csaba	Márkus tudomány-hermeneutikájáról	175
Kis János	Az első korszakhatár	177
Kis János	Márkus és Habermas vitája	185
Márton Miklós – Tózsér János	Márkus és Altrichter vitája	189
Seregi Tamás	A művészet a kultúrán belül és kívül	201
Vajda Mihály	Posztkulturális modernitás	206

LÓVEI PÁL

Sonkoly Gábor:
Bolyhos tájaink

A kulturális örökség történeti értelmezései

ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2016.

214 oldal, ár nélkül

A magyar örökségvédelem intézményrendszerének a 2010-es években lezajlott szétverését megelőlegezte az 1990-es években virágzó és még a 2000-es évek első évtizedében is jelentős műemléki könyv- és folyóirat-kiadás gyorsuló leépülése. A mára megszűnt publikációs tevékenység pótlása semmilyen más szervezettől, intézménytől, kiadótól nem várható el – de ha valamelyik akár csak egyetlen, a szakterületet érintő kötet kiadására vállalkozik, az örömteli és üdvözlendő esemény. Sonkoly Gábornak a kulturális örökséggel, ezen belül főleg a világörökségi helyszínekhez kapcsolódó vonatkozásaival foglalkozó munkáját az Eötvös Loránd Tudományegyetem kiadója jelentette meg. Közvetélt európai uniós támogatás tette lehetővé, így ára nincs, annak a kiadványok szélesebb körű szellemi hasznosulását semmiképpen nem segítő szabálynak/gyakorlatnak megfelelően, hogy az ily módon támogatott művek nem hozhatók kereskedelmi forgalomba.

A bevezetőben a szerző megfogalmazza munkája célját: a kulturális örökség folyamatosan bővülő rendszerében a 2000-es évek elején bekövetkezett változások keretében született egyik új konstrukció, a „történeti városi táj” fogalom- és recepciótörténeti elemzése. Témaválasztása kapcsolódik korábbi várostörténeti kutatásaihoz, egyben egyetemi oktatói programjaihoz is. Sonkoly témájához történetként közelít – a kulturális örökség és a történettudomány mint két „rivális tudásforma” kapcsolatrendszeréért érdeklő. A bevezetőt követően hét fejezetre tagolt, majd „konklúzióval” lezárt munka forrásbázisát a különböző nemzetközi szakmai szervezetek által kidolgozott dokumentumok, karták, memorandumok, továbbá néhány magyarországi és közép-európai világörökségi helyszín (részletesebben Hollókő, Budapest, Pannonhalma, Tokaj-Hegyalja, Fertő/Neusiedlersee, Bécs) jelölési dokumentációi, kezelési tervei – száznál több tétel – alkotják. Ilyen tág körben ezeket a magyar szakirodalomban még senki sem vizsgálta. A kötetben található nyolc fénykép a szöveghez csak minimális hozzátételt jelent, az

együttesen harminc táblázat, ábra, grafikon azonban jelentős mértékben járul hozzá a szerteágazó téma áttekinthetőbb kezeléséhez.

Előre kell bocsátanom, hogy a Sonkoly Gábor által célul kitűzött olyasfajta vizsgálatokat illetően, mint „a történettudomány és a kulturális örökség közötti határ meghúzása”, illetve az a kérdés, hogy „milyen következményekkel járhat a kulturális örökség fogalmi bővülése a történettudomány számára” (mindkettő: 14. old.), művészettörténészként nem tartom magamat kompetensnek – a kötet ezirányú vizsgálatát rá kell hagynom a történészekre.¹ Nekem mindenesetre úgy tűnik, hogy a szerző a kulturális örökséggel kapcsolatos folyamatok regisztrálására és elemzésére vállalkozik („a kulturális örökség intézményesítheti a történetmúlt interpretációkat” – 179. old.), de nem tesz érdemi javaslatokat arra, mit is kellene a történettudománynak lépnie: felvenni az új szemléletmóddal a küzdelmet, integrálni kellene azt, esetleg hasonlítani hozzá? Annyi mindenesetre előre bocsátható, hogy ahogy a gyakran erősen történetmúlt szövegek, amelyek leginkább a vizsgált magyarországi – és némileg más hangsúlyokkal például a szlovákiai – világörökségi felterjesztésekben a szerző elemzése alapján az 1990-es évek második felétől megtalálhatók, jószerivel nem történeti közreműködéssel íródtak, ugyanúgy nem is a művészettörténet, de még csak nem is a műemlékvédelem korábban még létező intézményrendszer tudományos munkatársainak produkciói.

Az én nézőpontom meglehetősen egyoldalú: a műemlékvédelem, és ezen belül főleg a műemlékvédelem gyakorlata, illetve az utóbbi évtizedek műemlékvédelmi történeti szempontjából próbálhatom csak megítélni a munkát. Ráadásul ezek a szempon-

¹ Jelen írás a szerző opponensi véleményének szerkesztett, jegyzetekkel ellátott szövege Sonkoly Gábor *A kulturális örökség történeti értelmezései* című, a kiadott kötettel lényegében azonos akadémiai doktori értekezéséről. A könyv angol nyelvű változata: Gábor Sonkoly: *Historical Urban Landscape*. Palgrave Macmillan, New York, 2017.

² Európai példákat követve a magyar országgyűlés 1881-ben fogadta el a műemlékek fenntartásáról szóló XXXIX. törvényeket: Horler Miklós: *Az intézményes műemlékvédelem kezdetei Magyarországon (1872–1922)*. In: Bardoly István – Harris Andrea (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok*. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Bp., 1996. 102–105. old.

³ Nemzetközi charta a műemlékek és építészeti együttesek konzerválására és restaurálására. Velence, 1964. + A narai dokumentum a hitelességről (1995). *Műemlékvédelem*, 41 (1997), 42–44. old.

tok korántsem történeti elemzésen alapulnak, hiszen a vizsgált korszak lényegében egybeesik életpályámmal, sőt valójában még rövidebb is annál. Szempontjaim nem a történetírás – nem is az ebben az esetben azzal egyező érvényűnek gondolható művészettörténet-írás – körébe tartoznak, csupán az azt természet-szerűleg megelőző emlékezés, emlékezet fogalmaival írhatók le, vagyis meglehetősen szubjektívek, még azokban az esetekben is, amikor megjegyzéseim az intézményi emlékezet részeként jelennek meg. A kérdés egyáltalán nem lényegtelen: arról van szó, hogy lehet-e, szabad-e tárgyalni a közvetlen közelmúltat pusztán teoretikusan, vagyis attól eltávolodva, ami valójában történt, és aminek történeti számbavétele még meg sem kezdődött. Ez az eljárás részemről talán nem teljesen alaptalan, hiszen maga a szerző is megállapítja: a történeti foglalkozást a témával az indokolja, hogy „a társadalom egyre intenzívebb kortársiaságát, azaz kutatói tevékenységének egyre felhasználóbarátabb aktualizálását várja el a történetésztől” (18. old.).

A kötetet záró *Konklúzió* fejezetben az áll, hogy a kulturális örökség „magában foglalja a műemlékvédelem [...] hagyományát” (184. old.). A magyarországi politikai-kormányzati retorika, az intézményátalakítások, össze- és szétválasztások, az intézményi névadások szintjén ez persze így is van, arról azonban sajnos szó sincs, hogy bármiféle olyan bővítésről lenne szó, ami akár csak speciális esetként tartalmazná a régít is, például úgy, ahogy a nem-euklidészi geometriák az euklidészi. Az új nem a régihez hasonlóan pontosan meghatározott kritériumrendszer jelent, hanem a definíciók és szabályok hiányát – ahogy azt Sonkoly Gábor már az első fejezetben és később többször is hangsúlyozza, a kulturális örökség „bolyhos” (*fuzzy*), pontos tudományos meghatározással nem rendelkező és a használói által azt nem is igénylő fogalom. A műemlékvédelem jogi szabályozása azonban az első, XIX. századi törvények² óta pontosan definiált – idővel némileg változó, leginkább bővülő vagy táguló –, a történeti jelentőséget rendre kiemelő meghatározások alapján működik. A műemlékvédelem egyik – véleményem szerint talán legfontosabb – feladata az, hogy a művészet- és építészettörténet alapvető, részben az idő által véletlenszerűen megritkított, részben pedig tudós generációk által tudatos gondossággal kiválasztott forrásbázisát átörökítse a kutatók jövőbeli nemzedékei számára is (s ezzel természetesen a társadalom minden nem tudományos alapon álló tagjának is rendelkezésére bocsásza). A dolgot persze bonyolítja az épületek használati értéke, a használat nélkül egyenesen ellehetetlenülő fenntarthatóságuk problémája, a környezet más – levéltári, könyvtári – forrásbázisokhoz képest sokszorosan romboló hatása és ezen hatások kivédésének vagy lassításának az épületek méreteiből is adódó nagy anyagi terhe. Ez nem fedheti el azonban azt, hogy a műemlékek összessége egy olyan, épületeket tartalmazó „levéltár”, amely az építészettörté-

net és társtudományai egyszer levont tudományos következtetéseit, „tétéleit” mindig ellenőrizhetővé és újragondolhatóvá teszi – hasonlóan ahhoz, ahogy az okmányok újraolvasása, a későbbi tudományos következtetésekkel, módszerekkel végzett újbóli vizsgálata minden generációnak megadja a lehetőséget, hogy egyetértsen vagy sem a korábbi eredményekkel. A matematikai tételek ismételt bizonyíthatósága, a természettudományos kísérletek reprodukálhatósága a művészettörténet tudománya szempontjából a műalkotások megőrzésével, a műemlékek fenntartásával állítható párhuzamba. Ha igaz van Sonkoly Gábornak abban, hogy „a kulturális örökséget a jövőtől való félelem jellemzi” (27. old.), akkor érthető a műemlékvédelem háttérbe szorítása a kulturális örökség nevében, hiszen azt az „okmánytár” megőrizhetőségébe vetett, a jövőhöz optimistán viszonyuló hit éltette. Ez alkotta a háttérét annak, hogy egy rövid fél évszázadra a magyarországi műemlékvédelmi tudományos tevékenységben a műemléki épületkutatás gyakorlata fontosabbnak tűnt az elméleti vizsgálatoknál. Annak biztosan nem érezte szükségét a magyar műemlékvédelem, hogy mindent új elméleti alapokra helyezzen. Ha megteszi, és maga fordul a „borzas” fogalmak felé, az az események ismeretében annyi különbséggel járt volna, hogy önként szünteti meg mindazt, aminek kidobását így kénytelen volt a kormányzat maga elvégezni. Annyira nem kicsiny a történetiség elvetésének és elvesztésének veszélye – s mi sem mutatja jobban a kötet témaválasztásának időszerűségét –, hogy a magyar műemlékvédelem területén jórészt már meg is történt.

A Sonkoly Gábor által „bolyhosnak” nevezett, általam gyakran parttalannak érzett kulturális örökséget – legalábbis Magyarországon – nem érdekli az eredeti, elég neki a csupán hasonló vagy az ilyen is lehetett volna. Érdemes a könyvben is említett „Narai dokumentum a hitelességről” recepcióját példaként felhozni. A dokumentum 1994-ben született egy világörökségi konferencián, amelynek apropóját az a kérdés adta, hogyan illeszthető be a világörökségi gyakorlatba, hogy Japánban egyes szentélyeket sok évszázad óta periodikusan lebontanak, és pontosan ugyanolyan formában építenek újjá. Az *authenticity*, az eredetiséggel lényegében szinonim hitelesség addig a műemlékvédelem nemzetközi szókincsében alig fordult elő – „minden karták atyja”, az 1964-ben a műemlékek és műemléki együttesek (korabeli fordítás) konzerválásáról és restaurálásáról megfogalmazott Velencei Karta is csak hiteles dokumentumot említett egyszer –, annál fontosabb helye volt azonban az 1972-es világörökség-konvenció kritériumrendszerében. Valójában tehát igencsak új fogalom, így a hitelesség elvének a szerző által tételzett visszaszorulása a nemzetközi örökségvédelmi diskurzusban (187. old.) csak egészen kortárs jelenség lehet. A Narai Dokumentum magyar fordítása 1997 elején jelent meg, tudatosan a Velencei Karta újraközlésével együtt,³ és a dokumentum és a világ-

örökség hitelesség kifejezése az 1990-es évek közepétől a magyar gyakorlatban villámgyorsan elterjedt, relativizálva az eredeti anyagi való – anyagi „szubsztancia” – műemléki megőrzésének alapelvét. Ma – legalábbis Magyarországon – hitelesnek mondott és műemlékek kiegészítéseként meg is építhető nemcsak a tudományos hipotézis, de a múlt vágyalma is. Várkapolnák ablakainak egyetlen töredékkel sem igazolható új mérműveibe rovásírásos feliratokkal ékes, historizáló üvegablakok kerülhetnek, falfestések körömnői nyomát sem hordozó helyiségeket a késő középkori zöld szobákat imitáló indadisztes mustrába öltöztethetnek más várak 1900 körüli bajor festő historizáló tervein alapuló kifestésének neohistorizáló módszereivel, architektonikus ábrájú, gótikus kályhacsempét kétszeresre nagyítva és kőbe átültetve lehet műemléki kápolnáról szentségfülkéjévé megalkotni. Ez egyébként ugyanaz a jelenség, mint amit Sonkoly Gábor is rendre felfedezett és kritizál is az általa vizsgált magyarországi (és külföldi) örökségvédelmi dokumentumokban, és amivel kapcsolatban François Hartog francia történész szemléletes „a történelem impotenciája” kifejezésére utal (185. old.).

Az örökségfogalom rátelepedett a műemlékvédelemre. Jelzésértékű, hogy Sonkoly Gábor könyvének 18 oldalnyi, 307 tételt számláló forrás- és irodalomjegyzékébe a néhai Országos Műemléki Felügyelőség / Országos Műemlékvédelmi Hivatal / Kulturális Örökségvédelmi Hivatal hivatalos publikációinak teret adó, 2016-ig 60 évfolyamot megélt *Műemlékvédelem*, az 1991 és 2004 között megjelent *Műemlékvédelmi Szemle*, a 15 kötetnyi *Magyar Műemlékvédelem* évkönyv, továbbá a kéttucatnyi műemléki konferenciakiadvány egyetlen írása sem került bele. Jól megfelel ez annak szemléletnek, amelynek jegyében a KÖH egyik elnöke a *Műemlékvédelem* folyóiratcímét a divatos örökségfogalom értelmében már a 2000-es évek első évtizedében is teljesen elavultnak nyilvánította. A bibliográfia az egykori műemlékvédelmi szervezet mindössze három, már régóta halott munkatársának tartalmazza összesen hat írását, Levárdy Ferenc 1965-ben megjelent *Pannonhalma* könyvecskéjét, egy Mendele Ferenc által szerkesztett, a Nógrád Megyei Idegénforgalmi Hivatal által 1972-ben kiadott *Hollókő* kötetet, Mendele Ferenc, valamint Román András egy-egy tanulmányát Hollókőről, illetve a magyarországi népi műemlékek védelmének elveiről a szlovákiai műemléki évkönyv 1976. évi kötetében, Román András egy 1990-es kis könyvét Hollókőről – ezek mindegyike jóval korábban jelent meg, mint a kulturális örökség fogalmának tényleges magyarországi térnyerése –, és valamivel újabbnak egyedül Román András *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről* című kötete számít.⁴ A magyarországiak egyike sem műemlékvédelmi kiadvány, és bár a két szlovákiai cikk megjelenési helye a szlovákiai hivatal évkönyve, de a jegyzékben a *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* sorozatcím több helyen is hibás lejegyzésű „átiratként” jelenik meg. Bármeny-

nyire az épületkutatás gyakorlata állt is a magyar műemlékvédelem tudományos kutatásainak középpontjában, ennél azért az elmélet terén is többet tett le az intézményrendszer az asztalra. De nem jártak jobban más európai országok műemléki folyóiratai sem. Egyedül az osztrák *Österreichische Zeitung für Kunst und Denkmalpflege* egyetlen, 1955-ben közölt cikke szerepel a hivatkozott művek között, pedig a dolgozatban hangsúlyosan szereplő Bécsi Memorandum kapcsán azt gondolhatnánk, hogy ahhoz csak volt valamennyi közülük az osztrák műemlékeseknek is. Annál is inkább, hiszen „a nagyváros mint műemlék” budapesti szempontból is fontos gondolatkörének kidolgozását Eckart Vancsa, az osztrák *Bundesdenkmalamt* munkatársa végezte el, összefüggésben többek között a műemléki topográfia munkálataival. Gondolatait elég korán megosztotta magyar kollégáival is, például az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és az ICOMOS (a műemlékvédelem nemzetközi civil szervezete) Magyar Nemzeti Bizottsága közös, 1988-ban Ráckeve rendezett *Denkmalschutz der Städte* konferenciáján, amelynek anyaga a következő évben meg is jelent.⁷ De a német műemlékvédelem sem kapott szerepet Sonkoly írásában. Egyedül Michael Petzetnek, az ICOMOS akkori elnökének a Velencei Karta 40. évfordulója alkalmából született, internetről letöltött elemzésével találkozni – ennek egyébként egy változata a Velencei Karta 40. évfordulója alkalmából Budapesten és Pécsen rendezett nemzetközi konferencián is elhangzott, és a *Műemlékvédelem* különszámán kívül a konferencia teljes anyagát közreadó, angol–francia kétnyelvű kötetben is megjelent.⁸ A két kiadvány is példa arra, hogy a magyar műemlékvédelem aktív szerepet játszott a kötet témájának nemzetközi alakításában. A Történeti Városok Védelmének Nemzetközi Kartája alap-szövege egyenesen Magyarországon született, miután 1983-ban az ICOMOS döntött a szervezett Történeti Városok (később kibővítve: és Falvak) Bizottsága létrehozásáról, székhelyét mintegy húsz évre Egerbe helyezve, és az ICOMOS 1987. évi washingtoni

4 ■ Ennek első regisztrálása („a kilencvenes években új bűvszó jelent meg a műemlékvédelem nemzetközi színterén, a hitelesség”): Román András: A Velencei Kartától a Nárai Dokumentumig. *Műemlékvédelem*, 41 (1997), 2–5. old. (az idézet: 2. old.)

5 ■ Mezei Emese: A középkor XXI. századi hazai képéhez. *BUKSZ*, 29 (2017), 31–33. old.

6 ■ Román András: *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Terc, Bp., 2004.

7 ■ Eckart Vancsa: Die Großstadt als Denkmal: Beispiel Wien. In: *Denkmalschutz der Städte*. Ráckeve, 36. Oktober 1988. (Az ICOMOS Magyar Tagozatának kiadványa). Ungarisches Landesinspektorat für Denkmalpflege – Nationalkomitee des ICOMOS Bp., 1989. 34–48. old.

8 ■ Michael Petzet: The Venice Charter – 40 Years Later. *Műemlékvédelem*, 48 (2004), a különszám kiegészítése, 31–34. old.; uő: The Venice Charter – 40 Years Later / La Chartre de Venise – 40 ans plus tard. In: *The Venice Charter / La Chartre de Venise 1964–2004–2044? The fortieth anniversary (Hungary, May 22–27, 2004) / Le quarantième anniversaire (Hongrie, 22–27 Mai, 2004)*. Ed. by Erzsébet Kovács. Hungarian National Committee of ICOMOS, [Bp., 2005.] (Monuments and Sites XI) 138–142. old.

közgyűlése az alapító elnök, Román András vezetésével kidolgozott szöveget fogadta el. A világörökség stratégiai céljainak a könyvben is hivatkozott „4C” formáját – *credibility, conservation, capacity building* és *communication* (67. old.) – a Világörökség Bizottság budapesti ülésén, 2002-ben határozták meg, a *Budapesti Nyilatkozat a Világörökségről* című dokumentumban. Egyébként a tárgyalat nemzetközi dokumentumok némelyikének szövegezésében, soknak az elfogadásában részes magyar szakemberek publikált beszámolóit fontos háttéradatokkal is szolgálhatnánk a folyamatokról, például az UNESCO és az ICOMOS viszonyáról, a nemzetközi intézményekből való kilépéseknek – így az USA UNESCO-távolmaradása – az anyagi következményeken keresztül a világörökségi tanácsadói munkát befolyásoló vonatkozásairól. A dolgozatban elemzett szövegek korántsem kizárólag szakemberek nemzetközi szellemi tornáinak eredményei, háttéralkuk és kamarillapolitika, egyéni ambíciók és nemzeti erőfeszítések eredmények következményei – például az egyezmények, karták városokhoz kapcsolódó nevezéktanát tekintve. Más területen az ilyesfajta vizsgálatokat Sonkoly Gábor is indokoltan tartja, miszerint fontos lenne azonosítani a világörökségi feltevések jobbára névtelen feltevéseit, vizsgálni a feltevések időpontjára jellemző politikai viszonyokat. Ma ez a munka még viszonylag egyszerű lenne – a személyeket tekintve leginkább talán az *oral history* módszerével –, mert a szereplők még feltalálhatók. Évtizedek múlva a szövegek anoním szerzőinek azonosítása például a levéltári kiválasztódás során először selejtezett megbízási szerződések segítségével már alighanem reménytelen lenne.

Bibliográfiai kérdés az is, hogyan jelennek meg a könyvben a különböző nemzetközi dokumentumok, karták, ajánlások, deklarációk. Maximálisan dicsérhető, ha a szerző ezeket az eredeti vagy az egyik eredeti nyelvű változatban használta – munkájának egyik kiindulópontja egyenesen az, mennyire nem feleltethetők meg egyes kifejezések egymásnak különböző európai nyelvekben. Az is természetes, hogy a letöl-

9 ■ *A Műemlékvédelem első ötven évfolyamának repertórium (1957–2006)*. Összeállította: Bardoly István. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, [Bp.] 2007.

10 ■ *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye*. Gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Román András, a válogatásban közreműködött: Lampert Rózsa. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, [Bp.] 2002.; 2. bővített kiadás, a kiegészítést gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Fejérdy Tamás. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, Bp., 2011.; ismertetése: *Műemlékvédelem*, 56 (2012), 225–226. old. (Lóvei Katalin).

11 ■ Dercsényi Dezső – Horler Miklós: Beszámoló az 1964. évi velencei II. Nemzetközi Műemlékvédelmi Kongresszusról. *Műemlékvédelem*, 8 (1964), 193–217. old.

12 ■ *Műemlékvédelem*, 46 (2002), 254–255. old.

13 ■ Zádor Mihály: *Krakói Charta. Műemlékvédelem*, 44 (2000), 171. old.; uő: A Krakói 2000 nemzetközi műemlékvédelmi dokumentum előkészítése. Budapesti munkabizottsági ülés, május 5–6. *Műemlékvédelem*, 44 (2000), 185–186. old.; *Krakói Charta 2000*. Az épített környezet védelmének és restaurálásának alapelvei. 2000. október 26. *Műemlékvédelem*, 45 (2001), 44–46. old.

tés időpontján kívül megadja a megjelenés évét is. Ugyanakkor szerintem egyáltalán nem lényegtelen kérdés ezen dokumentumok hazai recepciójának időrendje, magyar fordításuk, illetve kiadásuk, esetleges ratifikációjuk időpontja – ehhez még csak a *Műemlékvédelem* folyóirat időabló átlapozására sem lett volna szükség, hiszen az első ötven év tárgymutatóval is felszerelt repertórium is rendelkezésre áll,⁹ nem is beszélve az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága által megjelentetett *Karták könyve* Román András által gyűjtött, válogatott és szerkesztett 2002-es első, és a Fejérdy Tamás által kiegészített, 2011-ben megjelent bővített második kiadása vaskos kötetéről.¹⁰ Így például az 1964-ben Velencében rendezett II. Nemzetközi Műemlékvédelmi Kongresszusról még abban az évben megjelent a Velencei Karta szövegezésében is aktív szerepet játszó magyar résztvevők beszámolója, az 1931. évi Athéni Karta szövegének újra- és a Velencei Karta első közlésével,¹¹ és az sem érdektelen, hogy az 1994-ben megfogalmazott, a hitelességről szóló Nárai Dokumentum 1997. évi magyarországi közzétételekor a műemlékvédelmi szakma a Velencei Karta újraközlését is szükségesnek tartotta. A Budapesti Nyilatkozat a Világörökségről természetesen már születésének évében, 2002-ben megjelent magyarul is.¹² Az ugyancsak jelentős magyar részvétellel megfogalmazott Krakói Karta az épített környezet védelméről (2000) több naprakész beszámolóval, majd a szöveg gyors magyar nyelvű közlésével azonnal megjelent a műemléki szakirodalomban.¹³ Az 1976-os Nairobi Ajánlás magyar fordításának közzétételére ugyanakkor hat évet kellett várni.

A kulturális örökség fogalmi „bolyhossága” mint ha Sonkoly Gábor könyvének írásába is belopakodott volna – ezt jól mutatja a jog, a nemzetközi jog, a jogrendszer kérdésköreinek kezelése. Függetlenül a különböző dokumentumok elnevezésétől, jogi érvényük csak azoknak lehet, amelyek a nemzetközi elfogadás/csatlakozás, majd parlamenti ratifikáció útján az országok jogrendjébe épülnek bele – ennek következtében legalább valamilyen mértékig például bírósági eljárásokban is hivatkozási alapot jelenthetnek. Ez a kötetben szerepel is, ahogy az is, hogy a nem ilyen természetű dokumentumok érvényességét gyakorlati alkalmazásuk igazolja (47. old.). Ugyanakkor arról is olvashatunk a műben, hogy az Athéni Karta és a Velencei Karta között eltelt, mintegy harminc évben nem született a városvédelemre vonatkozó nemzetközi jogi egyezmény (46. old., 103. jegyzet), pedig ezek maguk sem azok. Azt nem tudom ellenőrizni, hogy valóban egyre több-e az olyan nemzeti szabályozás, amely közvetve vagy közvetlenül a világörökségi mintát veszi alapul a helyi szabályozás érdekében, annyi azonban biztos, hogy a helyi – ezen itt az országos értendő – védelem előfeltétele minden világörökségi jelölésnek vagy védelemnek. A nemzeti parkok lassan másfél évszázados és a műemléki törvények közel kétszáz éves hagyománya ezt – már ott, ahol ez a hagyomány valóban él – tudja is kezelni. A

világörökségi listáról az eddigi két törlesztés egyike éppen abból adódott, hogy az arabiai oryx antilop élőhelyeként nemzeti parkként védett területet az ománi kormányzat gazdasági megfontolásból egytizedére csökkentette, ami a védelmi cél elérését alapvetően veszélyeztette. A jogi problémák éppen akkor adódnak, ha olyan új konstrukciók kialakítására kerül sor, mint például a kultúrtáj – véleményem szerint egyébként ennek népszerűvé válása nem kizárólag a tájfogalom eszméje kibővülésének köszönhető, hanem annak is, hogy a világörökségi lista korlátozott volta – a fejlődő világ egyre kevésbé szeretne például további európai városokat látni rajta – miatt egy ideig ez egyfajta menekülési útvonalat jelenthetett. Amíg a kultúrtáj igazán friss és még emlékekkel nem kitöltött kategória volt, segíthetett természeti emlékként vagy történeti városként „kigolyózott” európai helyszínek visszacsempészásában (például a Fertő-tó vagy Drezda esetében). A kultúrtáj magyarországi törvényi szabályozása, illetve a kultúrtáj nyilvánítással szembeni – alapvetően gazdasági megfontolásokon alapuló – helyi és kormányzati ellenkezés tetten érhető volt például a leginkább valóban ezzel a fogalommal körülírható Bábolna műemléki védelem alá helyezési kísérlete esetében: történeti tájként az egész együttes védelme zátonyra futott, és csupán néhány épület lett műemlék. A tokaji világörökség területén újra és újra felvetődő, annak intaktságát alapvetően veszélyeztető ipari hasznosítási tervek is egyértelműen mutatják, hogy a korábbi védési kategóriák mennyire nem fedik le – sem területileg, sem eszmileg – a világörökségnek jelölt és végül el is fogadott helyszínt. Arra, hogy milyen reális veszélyei vannak ennek, Drezda a jó példa, ahol az eredetileg világörökségnek jelölt egykori barokk város szempontjából a külső autópálya-körgyűrű befejezését szolgáló híd semmilyen vizuális kárt nem okozott volna, a végül elfogadott Elba-völgy kultúrtájában azonban megengedhetetlen beavatkozásként értékelték. Drezdának Bécs, Köln vagy akár Budapest mellé helyezése a kötetben egyébként éppen ebből a szempontból nem igazán indokolt, annyiban viszont nagyon is, hogy ugyanazt a politikai-beruházói gátlástalanságot jelképezi, amely a közösségre hivatkozva magánérdekeket igyekszik érvényesíteni. Köln és Bécs esetében sem volt szó arról, hogy a városok jobb élıhetősége – a dolgozatban a Bécs egyik legnagyobb büszkeségékként hivatkozott „városi életminőség” – vagy akár a városi táj szellemi tartalmi szempontjából bármilyen nyereséggel járt volna a magasházak építése, ahogy a Kopaszi-gátnál építendő magasházból is kizárólag a beruházónak és a különleges kilátást élvező néhány magánembernek lenne haszna. Drezdában a közérdeket csak szlogenként használó, arrogáns város-politikusok nem arról kérdezték a városban áthaladó távolsági forgalomtól megcsömörlött, egyben azonban a világörökségi státusz fennmaradásában érdekelt lakosságot, hogy az autópályát a világörökségi szempontoknak teljes mértékben megfelelő alagút-

ban, vagy a kultúrtájhoz nem illeszkedő hídon kellen-e átvezetni az Elba völgye alatt, illetve benne, hanem arról, hogy legyen-e autópálya híddal együtt, vagy egyáltalán ne legyen. A város vezetése még a kérdésről végül döntő világörökségi ülés előtt egy héttel is azzal áltatta magát a német műemlékvédők éppen Drezdában rendezett éves országos konferenciáján, hogy a kancellár asszony majd úgyis közbelép, úgyszemint történhet meg, hogy a várost törlik a világörökségi listáról.

A könyv témája szempontjából tehát a kölni és a bécsi magasházak kérdéséhez hasonló – már a kiadást követő rapid – fejlemény a Kopaszi-gát területére tervezett, a budapesti Duna-partok védett látványába bezavaró magasház kérdése. Így a tudományos kutatás akár azonnali gyakorlati haszonnal is járhatna, ha az illetékesek elolvasnák és végig gondolnák a szövegben foglaltakat, de már Budapest világörökségi védelemmel kapcsolatban kidolgozott eljárásrendje 1989-es dokumentumát is csak Sonkoly Gábor olvasta, amely már veszélyként nevezte meg az esetleges toronyház-építkezéseket. A kötet ezen fejezete egyébként 2015-ben már megjelent nyomtatásban,¹⁴ így ha valakit a hazai döntéshozók közül érdekelt volna, a Kopaszi-gáttal kapcsolatos önkormányzati szavazás során a tanulságai akár már érvényesülhetnek is volna. Kérdés, hogy az első döntést követően nálunk képes lesz-e a bécsi városvezetésnél sokkal kevésbé autonóm budapesti önkormányzat arra, hogy a tervek erőteljes visszavágásával megismételje a bécsi megoldást. Annál is kérdésesebb ez, mert a budapesti világörökségi helyszín sokkal központibb területein, így a magterülethez tartozó budai várban és a pufferzónához tartozó Városligetben is egyre kevésbé érvényesülnek a magyar – nemzeti – műemléki védelem előírásai és szempontjai, amelyeket tervszerű munkával bont le a kormányzat a törvényi szabályozás szintjén is, alapvetően serte a világörökségi egyezményben foglaltakat.

Sonkoly mindenesetre kissé egyoldalúan tárgyalja a bécsi fejleményeket. „Az archiváló műemlékvédelmi hagyományra épülő tárgyi örökség” (61. old.) kezelésének Ausztriában több mint másfél évszázadra visszatekintő műemlékvédelmi gyakorlata nélkül például aligha lehetett volna mindössze négy év alatt – ahogy azt a szerző kiemeli – 8%-ról 80%-ra emelni az óvárosban a védelem alatt álló épületállomány arányát (98. old.). Ehhez az osztrák műemléki szervezet, a *Bundesdenkmalamt* „statikus örökségfelfogásból kiinduló műemlékvédelmi szakembereinek” (vö. 71. old.) több évtizedes, vaskos katalóguskötetekben is kifejeződő inventarizációs és műemléki topográfiai gyűjtőmunkájára volt szükség. Az osztrák műemlékvédelem – a magyarországihoz hasonlóan – nem csupán az utóbbi évtizedek nemzetközi fejleményei kapcsán fordult az épületegyüttesek területi védelme felé, hanem példájával éppenséggel

14 ■ Sonkoly Gábor: Mennyiben bécsi a Bécsi Memorandum? *Korall*, 16 (2015), 190–223. old.

maga is alakította a könyvben tárgyalt korszak változásait, már jóval a Bécsi Memorandum előtt is. A *Bundesdenkmalamt* a 2005-ben Bécsben rendezett konferencia rendezői között valóban nem nevesítették, az esemény tanácsadó testületében azonban ott volt az akkori bécsi Landeskonservator, és még inkább elődje, az akkor már a teljes hivatal szakmai vezetését ellátó Generalkonservator posztját betöltő, nemegyszer a könyvben csak érintőlegesen említett – Alois Riegl értékelméletének propagátoraként is fellépő – Eva-Maria Höhle. Az ő finoman határozott személyisége, a krízis idején már három évtizedes bécsi műemlékvédő gyakorlata és szakpolitikai tapasztalata nagyon is tetten érhető a kompromisszumos döntésekben. Ezzel kapcsolatban azért nem árt hangsúlyozni, hogy a politikai-beruházói erőszakosság jeleként fennmaradt, mert már visszabonthatatlan egyetlen magasépülettől eltekintve a döntés a műemlékvédelem sikerét jelentette – a városvezetést csak annyiban, hogy a világörökségi státuszt nem vették el Bécstől.

Ha viszont már szóba került az osztrák műemléki topográfia, meg kell jegyezni, hogy az első részeként 1907-ben megjelent kremsi kötet nem azért tartalmazza a később kultúrtájként világörökségi státuszt elnyert Wachaut, mert már ezzel is a későbbi fejlemények tájfogalmát, még akár a bécsi óváros 2000-et követő városi tájként való felfogását kívánták előrevetíteni (82. old.), hanem azért, mert az osztrák topográfia munkálatai, az akkor már sok évtizedes német példákat követve, a politikai területiális egységek mentén alakultak, a nagyvárosok kivételével lényegében a járásokat (Magyarországon majd a megyéket) téve meg az egyes kötetek alapjával.

Sajnos nem csak a tréfa kedvéért kell megemlíteni, hogy a „magasság iránti vágy” valahogy együtt él a világörökség eszméjével, hiszen Hollókő önkormányzati vezetése is egyre magasabbra tör, és a falu világörökség-státuszának mind hivatalos, mind közönségi elfogadása során pozitívumként kezelt várrom két évtizedenként egy-egy emelettel bővül, arányaiban mindenképpen egyre kevesebb eredeti falszöveggel. Fél évszázaddal ezelőtt mindenesetre az eldugott kis falu helyi vezetése elfogadta a műemlékvédelem partneri segítségét, felismerve, hogy a műemléki beavatkozás kitörést jelenthet a településnek – nemcsak a turizmus szintjén, hanem olyan közösségi tereknek, infrastruktúrának a műemléképületek egy részébe telepítésével, amelyeket e nélkül sokkal lassabban kaphattak volna meg. A természeti környezetet tekintve legalább ilyen adottságokkal rendelkező, az 1950-es években még hasonlóan intakt Tihany ugyanakkor más útra lépett, mert a balatoni lehetőségek ezt megengedték – viszont a település „szállodává alakítása” és a helyi lakosság életminőségét, komfortját világszínvonalúvá tevő, alapos modernizációja a földtörténeti jelentőségű táji adottságokkal együtt sem ad sok reményt arra, hogy a kötetben is hivatkozott várományosi listáról valódi világörökséggé lép-

jen előre. Sonkoly Gábor elemzése Hollókő kapcsán kiemeli, hogy a kulturális örökség szellemi és társadalmi gyakorlati jelentősége mára valóban elveszett, illetve egyfajta imitációként éledt újjá a fellendülő turizmus hatására. A keret, az épületek helyreállított együttese – mondhatni a műemlékvédelmi produkció – azonban jórészt ma is eredeti, jelezve, hogy a megőrzés gyakorlata szempontjából a műemlékvédelem kulturális örökségvédelemként való meghaladása egyáltalán nem igazolja a „felsőbbrendűség” tényét.

Nem mindenben állja meg a helyét az a szembeállítás sem, hogy a „tárgyi örökség” műemléki védelme mindenképpen ellentmondásban lenne a kulturális örökségnek a közösségi igényeket jobban figyelembe vevő, a történeti környezetben történő új építések elfogadásával jellemzett szemléletével. Maga a szerző emeli ki, hogy a budapesti világörökség 1989-es tanulmánya mennyire hangsúlyozta a város történetiségét, annak kontinuitása szempontjából például az új dunai szállodasor, a Várpalota kulturális intézményei, a vári lakónegyedben alkalmazott „új épület régi környezetben” izgalmas építészeti feladata, az új Erzsébet hid példáját (139. old.). A magyar műemlékvédelem – egyébként a Velencei Karta szellemében – sosem tagadta a kortárs alkotások létjogosultságát a helyreállított műemlékeken és a műemléki területeken, annál inkább elvetette viszont a historizáló megoldásokat. Fontos volt természetesen az „illeszkedés” kérdése, de nem annyira a műemlékvédelmi, mint építészeti-urbanisztikai szempontokból. Ami pedig az 1989-es dokumentumban ugyancsak szereplő, már említett toronyházépítési veszélyt illeti, ennek kiemelését a korábbi tapasztalatok már akkor indokolták. A történeti városok egyáltalán nem elmaradtak, a kortárs nemzetközi folyamatoknak nagyon is megfelelő területi védelme az 1960-as, 1970-es években minden előzetes szándék ellenére viharos gyorsasággal maga után vonta a környező, ugyancsak sok építészeti értéket hordozó városrészek részleges vagy akár teljes bontását, és a homlokzatmagasságot többszöröző lakótelep-beépítést például Székesfehérváron, Veszprémben, Győrött, a helyi politika presztízsbetűző beruházásaként megjelenő, a kezdetektől fogva számtalan szempontból problematikus magasházakkal együtt (Pécs, Veszprém, Gyöngyös, Szolnok).

A dolgozatban dokumentált fejlemények ismeretében elhamarkodottnak tűnik, de mindenképpen bizonyítást kívánna, hogy a közép-európai és ezen belül a magyar világörökségi helyszínek „sokszor *ad hoc*-nak tűnő, személyes vagy kisközösségi indíttatású nevezési kezdeményezések” eredményei lennének (134. old.). Legalábbis nálunk az állami hivatalosság, illetve a szakhivatalok szerepe fontosabbnak tűnik. Az 1987-es budapesti nevezés biztosan ilyen volt, a Hollókőről pedig maga a kötet mutatja ki az Országos Műemléki Felügyelőség két évtizedes szakmai munkájának – szerintem a nevezésben is megnyilvánuló – meghatározó voltát. Fertő esetében fontos szerepet játszott az önálló osztrák helyszíneként azt elfo-

gadtatni nem tudó szomszéd ország, ezen belül mind a természet-, mind pedig a műemlékvédelem társulási „meghívása”. A Hortobágnál egyszerűen nem látom azt a közösséget, amely a természetvédelem helyett ilyen kezdeményezéssel élhetett volna, és ez vonatkozik Aggtelekre is. Egyik lehetőségként azonban ezzel is lehet számolni: a korábbi években a tetőtereknek a területre máig talán legnagyobb veszélyt jelentő, meggondolatlan eladását végrehajtó kerületi önkormányzat kezdeményezte teljesen váratlanul a budapesti világörökség kibővítését az Andrassy úttal, és egyfajta személyi folyamatosság útján az ottani főépítész Esztergomba költözése adott hirtelen lökést az esztergomi váregyüttes egészen irreális világörökségi ambícióinak. Régészeti szakmai háttér mozgatja a római limes pályázatának 2018-ra várható benyújtását – az érintett települések egy részében a helyi önkormányzat legalábbis tartózkodó magatartásával, időnként határozott tiltakozásával. Ez utóbbi hasonló a Hegyalján érzékelhető tendenciákhoz, a szalma-tüzelésű erőmű és hasonló projektek „elkaszálását” a településük jövőjének ellehetetlenítéseként érzékelő, ezért a világörökségből kilépni szándékozó önkormányzatokkal, illetve polgármesterekkel.

Meglepett, hogy csak a könyv végén (189. old.) került elő az örökségközösség fogalma – akkor is kizárólag egyes, a rájuk jellemző kulturális és társadalmi gyakorlatok folytonosságát őrző, városi lakossági csoportokra korlátozva. Ehhez kapcsolódik, hogy a kutatásaihoz különben nagyon sok – lényegében hiánytalan körű – nemzetközi dokumentumot felsorakoztató Sonkoly Gábor nem használta elemzéseihez a 2005-ben Faróban elfogadott egyezményt a kulturális örökség társadalmi értékéről,¹⁵ pedig annak magyarországi ratifikációja a műemlékvédelmi szervezet 2010 utáni lejtmenetének talán egyetlen sikeres momentum. Megtalálhatók benne például a kulturális örökség és az örökségközösség – a „bolyhos” jelző szempontjából is – figyelemre méltó definíciói. A benne foglaltakhoz, egyben az Európa Tanácshoz kapcsolódva tudósok – a hasonló dokumentumok körében talán példa nélküli esetként teljes névsorral is dokumentált – köre 2007-ben közreadta az „Európai manifesztum a többszörös kulturális kötődésért” című, a hasonló szövegeknél jóval alaposabb és részletesebb megfogalmazású dokumentumot.¹⁶ A két szövegben az örökségközösség a Sonkoly által is gyakran használt közösség, helyi közösség fogalmakon messze túlmutató értelmet és értelmezést kapott, és éppen a világörökség szempontjából nagyon is fontos nemzetközi kapcsolódási viszonyrendszerbe került.¹⁷

Erősen kétlem, hogy a történettudományt és peremterületeit összehasonlító táblázatban az örökség kifejezés egyik német megfelelője a *Denkmalschutz* lenne (31. old.), még akkor is, ha az 1975-ben az Európa Tanács égisze alatt megrendezett európai műemlékvédelmi év német megnevezése – *Europäisches Denkmalschutzjahr* – az esemény most meghirdetett reinkarnációjának, a kulturális örökség 2018-

as európai évének elnevezésében – *Europäisches Jahr der kulturellen Erben* – mintha valóban az *Erbe* és a *Denkmalschutz* egyazon jelentését támasztaná alá. A *Denkmalschutz* a műemlékvédelemre két kifejezéssel is rendelkező német nyelvben a tevékenység törvényi-hatósági oldalát jelenti, és sem az *Erbe* (örökség), sem a *Kulturerbe* (kulturális örökség) nem feleltethető meg neki.

Egyébként az osztrák műemlékvédelmi szervezet és a 17 németországi tartományi műemléki intézmény közül 16 nevében szerepel a műemlékek óvását, kezelését tükröző *Denkmalpflege*, és egyedül Rajnavidék-Pfalz szervezetének neve tartalmazza a kulturális örökség kifejezést: *Generaldirektion Kulturelles Erbe*. Az intézmények által megadott angol nevek is többnyire a *Monument Conservation* vagy a *Preservation of Historical Monuments* kifejezésekkel élnek, csak Szász-Anhalt esetében szerepel a *Heritage Management*. Közép-Európa más nemzeti intézményei közül Szlovákiáé szlovákul és angolul egyaránt a műemlék kifejezést hordozza ma is (*Pamiatkový úrad* – *The Monuments Board*), ahogy Csehországban a cseh elnevezés is (*Národní pamiatkový ústav*), igaz ott annak angol fordítása: *National Heritage Institute*. Nem magától értetődő tehát a már említett, 2001. évi magyarországi igyekezet a műemlékvédelem kulturális örökségre cserélésére.

Visszatérve a jogi vonatkozásokhoz: amennyire elfogadható, hogy Közép- és Kelet-Európában „a kulturális örökség fogalmának adaptálására általában a Világörökségi Egyezmény ratifikálásával” került sor, annál inkább kétségesnek érzem – legalábbis magyar vonatkozásban –, hogy erre egyben „az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamat jogharmonizációs tevékenységének velejárójaként” került sor (126. old.). Az Arcanum adatbázisa igencsak segíti az internetes rákeresést a kulturális örökség kifejezésre, annak ellenére, hogy a műemlékvédelem publikációinak nem kis része egyelőre nincs digitalizálva. Az így is biztosnak látszik, hogy a kifejezés még az 1990-es években is jelentős százalékban külföldi konferenciák, nemzetközi események kapcsán fordul elő az irodalomban. Az örökség a kulturális jelző nélkül, például építészeti örökségként kezdett először megkapaszkodni, egyértelműen a védett műemlékeknél

15 ■ „Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society”: 199. számú Európa Tanácsi Keretegyezmény. A kulturális örökség társadalmi háttéréről. Faro, 2005. X. 27. Ford. Fejérdy Tamás. *Műemlékvédelem*, 54 (2010), 125–130. old.; *Karták Könyve* 2011. i. m. 447–455. old.

16 ■ „European Manifesto for Multiple Cultural Affiliation”: *Karták Könyve* 2011. i. m. 460–478. old.

17 ■ Vö. Gabi Dölf-Bonekampfer: National – Regional – Global. Alte und neue Modelle gesellschaftlicher Erbeonstruktionen. *Acta Historiae Artium*, 49 (2008), 235–241. old.; uő: Nemzeti – regionális – globális? A társadalmi örökségkonstrukciók régi és új modelljei. Ford. és utószó: Marosi Ernő. *Magyar Szemle*, 18 (2009), 1/2. 35–50. old. A fordító megjegyzései: 48–50. old.; Lövei Katalin: A többszörös kulturális kötődés fogalma újabb nemzetközi dokumentumok tükrében. *Műemlékvédelem*, 55 (2011), 129–132. old.

szélesebb körű építészeti értékek összességének jelölésére. A világörökség mellett ebben fontos szerepet játszott az 1991-től az Európa Tanács kezdeményezésére, az Európai Unió támogatásával egyre több országban évente megrendezett Európai Örökség Napjainak programsorozata, amelynek magyarországi eseményei a Kulturális Örökség Napjai elnevezéssel ivódtak be a köztudatba. A jogharmonizáció viszont a kulturális területen igencsak soványka feladatot jelentett – a kultúrát az unió alapvetően nemzeti kérdésként kezeli. Amit azonban elvártak tőlünk, az a kulturális javak kivételének és a restitúció kérdésének szabályozása volt. Ez a feladat vonta maga után a Kulturális Örökség Igazgatósága megalapítását 1998-ban – az 1997-ben, tehát egy évvel a következő választások előtt hozott törvény alapján –, amit a szakma központi igazgatását hiányoló régészetnek sikerült kihasználnia arra, hogy az Igazgatóságon belül a régészet is kormányzati bázist nyerjen. Ez a partikulárisnak tűnő lépés kapott váratlan megerősítést már a választások után, amikor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium nevét Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumra változtatták – erre a két dologra Sonkoly Gábor is utal munkájában, mint esetleg a magyar politika európai uniós igazodásának jeleire (180. old.). Magam legalábbis a minisztériumi átnevezést egyértelműen a „nemzet mitikus interpretálása irányába” (180. old.) tett lépésként látam akkor és látom ma is – semmilyen uniós igény nem magyarozta a közoktatás kifejezés eltüntetését a minisztérium nevéből. 2001-ben aztán a KÖI-t egy sor más kisebb intézménnyel együtt – a kormányzati intézményrendszer egyszerűsítésének szlogenjével – betagolták az Országos Műemlékvédelmi Hivatalba, de az elnevezésben az örökség „győzött”, így született meg a 2012-ben aztán megszüntetett Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. A szétveréssel az ettől függetlenül sokintézményes bázisra épülő régészet vesztett kevesebbet, a műemlékvédelemnek viszont az egyetlen, akkor éppen 140 éves múltra visszatekinthető intézménye szűnt meg. A változásokat plakátszerűen jelezte az 1997-ben alapított hivatali tájékoztató újság *Műemléklap* címének 2002-es Örökségvédelemre, majd 2005-től egyszerűen Örökségre változtatása, végül a lapnak a hivatali felszámolást már 2011-ben megelőző megszüntetése. A műemlékvédelem név elvesztése – a Sonkoly Gábor könyvében is a számtalanszor használt örökségvédelemhez képest csak ritkán, többnyire a meghaladott múltra vonatkozó történeti összefüggésben fordul elő, akár még pejoratív hangulittal is – végül is az érdemi műemlékvédelmi tevékenység erős korlátozásához, napjainkra lényegében felszámolásához vezetett. Minderről természetesen nem a kulturális örökség kifejezés tehet, annál inkább az azt elsősorban csak divatként használó politika.

Egy kifejezés természetesen nem lehet bűnös, de a használata ágyazott meg a mai helyzetnek. Nem állítom, hogy ördögi összeesküvés okozta – a magyaror-

szági történésekre az utolsó két évtizedben nem volt jellemző még a középtávú tervezés és előrelátás sem –, de a parttalan eszmére alapozva parttalanul vált intézményrendszerben önállóságát veszített műemlékvédelem név nélkül már nem volt képes megőrizni önmagát: a műemléktulajdonosok, -használók, -tervezők egyhangú helyeslése közepette az ugyancsak erősen érintett politika minden korlától megszabadította az érintetteket és mindenekelőtt saját magát. A kulturális örökség fogalmának magyarországi alkalmazása mára a műemlékvédelmi szervezet teljes, az állami műemlékvédelmi tevékenységnek pedig lényegében vett megszüntetését vonta maga után. A fogalom nem történeti vagy akár a történelemmel szemben álló konstrukcióként jelent meg ebben a folyamatban, hanem politikai döntések „fedőszerveként”. Így aztán egyáltalán nem létezik már olyan hatóság, amely a kötetben új nemzetközi fejleményként, illetve fogalomként leírt „vizuális integritás” szellemében vizsgálná például a budapesti magasház világörökségi veszélyeit, esetleg előírná a hatásvizsgálatot.

Véleményem szubjektivitásának hangsúlyozásával kezdtem a mondandómat, s erre is utalok, amikor befejezem. Amikor az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején egy jelentős fejlesztés következtében generációmból viszonylag sokan az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos osztályára kerültünk, az ICOMOS körüli ügyek meglehetősen zavarosnak tűntek számomra és számunkra. A műemlékvédelemnek a kulturális örökség szempontjából Sonkoly könyvében egyfajta negatívumként említett szakmaisága, a műemléki épületkutatás módszerének kiteljesedése jegyében fel sem merült bennünk, hogy közünk lenne hozzá és feladatunk benne. Amikor már az 1990-es évek első felében a tudományos részleget irányító Hokkyné Sallay Marianne ezt szóvá tette, rámutatva, hogy a Velencei Karta magyarországi generációjának erős tudományos háttérével szemben a mi generációnk távolmaradása káros lehet, néhányan beléptünk a szervezetbe. Hiába bizonyult azonban sikeresnek például a korábban már említett, 2004-es nagy nemzetközi konferenciánk, a különböző ICOMOS-rendezvények, élükön a szervezet munkájának irányt adó, tisztújító kongresszusokkal és a hozzájuk kapcsolódó konferenciákkal, a zavarosság érzetét egyáltalán nem csökkentették. Sonkoly Gábor munkája most keretet és formát adott ennek az érzésnek, amikor elemzéseivel rámutatott a kulturális örökség fogalmára alapozott egész változási irány terminológiailag a „bolyhos” jelzővel leírt jellegére. Ez a felismerés elősegítheti, hogy a hazai tudományosság, végső soron pedig a „bolyhos” fogalom parttalanlansága és megfoghatatlansága következtében bekövetkező örökségpusztítással szembesülő társadalom valamikor a jövőben szükségét érezze a felszámolt magyar műemlékvédelem újratertésének. □